

Murray Bookchin'de Toplumsal Ekoloji ve Toplumsal Dönüşüm

Ayşe Bilge DEMİR*

Makale Geliş / Received: 25.02.2020
Makale Kabul / Accepted: 08.12.2020

Öz

Bu çalışmada Murray Bookchin'in toplumsal ekoloji düşüncesi incelenmiştir. İnsanın toplumsal doğasını biyolojik doğasından çıkarması sonucunda Bookchin'in toplum ile doğayı iç içe konumlandığı katılımcı evrim açıklanmıştır. Katılımcı evrimin türlerin gelişiminde rekabetten ziyade iş birliğine vurgu yaptığı öne sürülmüştür. Tarihsel olayların bir yanı sıra özgürleştirici bir yanı sıra köleleştirici unsurlar içerdiği, bunlardan özgürlük mirasının özgür topluma giden yolda yol gösterici olarak değerlendirilmesi gerektiği öne sürülmüştür. İnsanın kendi türünün gelişimi ile doğanın gelişimini birbirine paralel kıldığı ekolojik-özgür toplum ideali incelenmiştir. Tarihsel görünümleri örneklenerek bu toplum idealinin olanağı sorgulanmıştır. İnsanı, doğal olan ile toplumsal olanın iç içe geçen yapısını temele alarak açıklayan Bookchin'in nihayetinde topluma, doğa ile kurulan uzlaşım ölçüsünde değer biçtiği savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eko-anarşizm, Toplumsal Ekoloji, İkinci Doğa, Ekolojik Toplum.

Social Ecology and Social Transformation in Murray Bookchin

Abstract

In this study, the social ecology of Murray Bookchin has been examined. Participatory evolution has been explained in which Bookchin places society and nature together as a result of deducing the social nature of man from his biological nature. It has been suggested that participatory evolution emphasizes cooperation rather than competition in the development of species. It has been argued that historical events contain liberating and enslaving elements, from which the legacy of freedom should be regarded as a guide on the way to a free society. The ecological-free society ideal in

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Doktora Öğrencisi, aysebilged@gmail.com.
ORCID: 0000-0001-7592-3051.

Künye: DEMİR, Ayşe Bilge, (2020). Murray Bookchin'de Toplumsal Ekoloji ve Toplumsal Dönüşüm, *Dört Öge*, 18, 97-110. <http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

which man makes the development of his own species parallel to the development of nature has been studied. The possibility of this ideal of society has been questioned by sampling its historical aspects. It has been argued that Bookchin, who explains the human being based on the intertwined of the natural and the social, ultimately valued society to the extent of the compromise established with nature.

Keywords: Eco-anarchism, Social Ecology, Second Nature, Ecological Society.

Toprakların kuraklaşması, denizlerin ve okyanusların kirletilmesi ve suda yaşayan canlıların çeşitliliğinde ciddi bir azalışa yol açması, karbon kirliliğinin artması gibi çevrenin tahribatından doğan etkiler ve bu etkilerle birlikte onlara yol açan nedenleri de çok geç olmadan ortadan kaldırma gerekliliğinin kendini duyurması, çevre felsefesindeki çeşitli yönelimleri göz önüne getirmemizi gerekli kılmıştır. Çevre sorunlarının ortadan kaldırılması için çalışmak için öncelikle onların nedenleri saptanmalıdır. İnsanın doğayı ham madde olarak görmesi ve sorumsuzca kullanması, kendi türsel gücünü doğanın tahakkümünden çıkarsamaya çalışması kapitalist yapılanmanın bir sonucu olsa da bunun da gerisinde yatan ben ve öteki arasında kurulan hiyerarşik ilişkidir. Bu bakımdan Murray Bookchin, toplumsal ekolojisinde doğaya tahakkümün kaynağında insanın insana tahakkümünün yattığını söyler. Dolayısıyla bu tahakkümün ortadan kalkışı da ancak insanlar arası ilişkide hiyerarşi ve tahakkümüne dayanmayan yeni bir toplumsal yapılanmanın inşası ile mümkündür. Bu çalışmada Bookchin'in çevre sorunlarının kaynağına yönelik açıklamaları ve bu sorunların ortaya kaldırılmasına yönelik çözüm önerileri ele alınacaktır. Derin ekoloji ve ekofeminizm gibi çevre felsefelerine yönelik eleştirileri incelenerek toplumsal ekolojinin temel ilkeleri de belirgin kılınacaktır. Son olarak uygarlıkla ve çevreyle olan ilişkisi temelinde ekolojik toplum düşüncesi incelenecektir.

1. İnsan Doğal Bir Varlıktır

İnsanın akıllı bir varlık oluşu onun doğadaki konumunu nasıl etkiler? Bu soru Bookchin'in düşüncelerinin belkemiğini oluşturur. Bu noktada aklın ve doğanın ne olduğunu tanımlamak gerekir. Bookchin Horkheimer'in öznel akıl- nesnel akıl ayrımını andırır şekilde, araçsal akıl ve diyalektik akıldan söz eder (Bookchin, 2014, s. 27). Araçsal akıl değerden arındırılmış akıldır ve yalnızca işlevselliğiyle geçerli kılınır. Diyalektik akılda ise ihtiyaç ve eğilimlerimizden bağımsız bir hakikate duyulan inanç söz konusudur. "Horkheimer'in 'nesnel akıl' dediği bu akıl biçimi, dünyanın logos'unu açıklar ve insan iradesinin ve çıkarlarının karşılıklı etkileşiminden ayrı olarak onun bütünlüğünü ve geçerliliğini korur" (Bookchin, 2019, s. 365). Nesnel aklın diyalektik olarak adlandırılmasının nedeni onun gelişimsel olmasıdır. Diyalektik akıl bize aynı zamanda "olan"ı, "olması gereken"e göre yargılayacak etik standartlar verir.

Doğayı tanımlamaya geldiğimizde Bookchin, biyolojik/birinci doğa ile toplumsal/ikinci doğa arasında bir ayrım yapar. İkinci doğa bütünüyle insan yaratımı bir dünyaya işaret eder. Fakat bundan ikinci doğanın birinciden bütünüyle ayrı olduğu sonucu çıkmaz. Nitekim ikinci doğa birinci doğadan yeşerir. Toplumsal doğa bütünüyle doğal evrimin sonucudur. Dolayısıyla akıl ile gerçeklik arasında bir karşıtlıktan söz etmek ve gerçeklikten yana tavır almak için akli kötölemek uygunsuz bir tutum olacaktır. İnsan tüm yapıp etmeleriyle *doğal bir varlıktır*. Fakat bu, insanın tüm yapıp ettiklerinin zorunlu olarak ortaya çıktığı ve tahakkümün meşru olduğu anlamına gelmez. Çünkü ikinci doğanın birinci doğanın evriminin sonucu olması “ikinci doğanın zorunlu olarak yaratıcı veya evrimsel bir anlamda bütünüyle öz bilinçli olması demek değildir” (Bookchin, 2014, s. 51). İkinci doğanın evrimi biyolojik doğayı zenginleştirme yönünde olduğu kadar onu yıkma yönünde de ilerleyebilir.

Sonraki bölümde göreceğimiz gibi derin ekolojistler insan ile doğa arasında bir düallite kabul etmiş, insanın takınabileceği en ahlaki tavrın doğanın işleyişine karışmamak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa Bookchin böyle bir düalliteyi kabul etmez. İnsan bütünüyle doğal evrimin sonucu olarak toplumsal bir varlık haline gelmiştir. Tam da bu doğal nedenden ötürü doğaya müdahale hakkına sahiptir. Daha doğru bir ifadeyle, Bookchin için sorun doğaya müdahale edilip edilmemesi sorunu değildir. Bu müdahalenin doğal evrimi zenginleştirici, organik bir yönde mi yoksa yıkıcı bir yönde mi gerçekleştirileceği ve yine bu müdahalenin etik standardını nereden alacağıdır. Bu etik standart ikinci doğanın öz bilinçli hale gelişi ile yani Bookchin’in “özgür doğa” şeklinde ifade ettiği yeni bir toplumsal sisteme dönüştürülmesiyle pratik karşılığını bulur. Bu toplumsal sistemi incelemeye geçmeden önce ikinci doğanın birinci doğadan nasıl türediğini açıklamak için Bookchin’in katılımcı evrim adını verdiği, özgürlüğü doğadan çıkarsayan düşüncelerini incelememiz gerekir.

2. Katılımcı Evrim

Bookchin’in diyalektik doğalcılığı evrimin, türler arasında bir kesinti ile değil süreklilik ile karakterize olduğunu ifade eder (Bookchin, 2014, s. 137). Evrimsel süreçte fizyolojik ve nörolojik karmaşıklık arttıkça, zorunluluk ile özgürlük arasındaki ikilik de ortadan kalkar. Doğa zorunlu olarak özgürlüğü getirir. Uyum sağlayanın hayatta kalması olarak doğal seçim, uyum için rekabete değil, katılıma işaret eder. Hayatta kalmak isteyen tür, aynı çevreyi paylaştığı diğer türlerle iş birliği yapmak zorundadır. Bunu mümkün kılan ise özneliliğin evrimidir.

Toplumsal ekolojide özneliliğin evrimi kavramı, zorunluluğun yasalarıyla işlediği düşünülen evrimsel sürece yeni bir açıklama getirir. Nasıl ki birincil doğa ile ikincil doğa arasında bir süreklilik ilişkisi söz konusudur, aynı şekilde mevcut olan ile ondaki gizil güçlerin edimselleşmesi sonucu türeyecek olan arasında da bir

devamlılık söz konusudur. “Dolayısıyla aklı öznelğin en karmaşık ifadesi olarak seçmeye karar verelim ya da vermeyelim, yaşamın doğal tarihinde aklın kademe-li olarak ortaya çıkışı öznelğin daha geniş bir resminin parçasıdır. Bir bitkinin çevresine verdiği biyokimyasal tepkilerden bir bilimcinin laboratuvarındaki en iradi eylemlerine kadar, ortak ilkel öznelik bağı ‘madde’ nin kendisinin örgütlenmesinde bulunur” (Bookchin, 2019, s. 371). Özgürlük, doğal zorunluluktaki gizil güçlerin diyalektik olarak açılmasındadır. Özgürlüğün öz-bilinçli varoluşuna doğru en son edimlenişi ise insandır. Dolayısıyla insanın özgürlüğü, doğadaki öznelik evriminin bir sonucu, doğanın bir ürünüdür. Bu durum aynı zamanda insana doğal evrimi destekleyici bir toplumsal evrim geliştirmeye yönelik sorumluluk biçer. İnsanı çevreye karşı sorumlu kılan bu yaklaşım antroposantrizm ile suçlanmamalıdır. Çünkü toplumsal olan doğal olandan ayrılamaz. Biyosantrizm ile antroposantrizmi zıtlaştıran merkezci (centralistic) yönelimler insanın sorumluluğunu mistiklik adına göz ardı etme ve Deleuze ile Guattari’nin deyişiyle kendi ‘arzulayan makineleri’ nin tatmin edilmesini çileci bir düzlemde onaylayarak toplumsal dönüşüm hedefini anarşizmden dışlama eğilimindedirler (Deleuze ve Guattari, 2014).

Canlı varlıkların evriminin edilgin bir süreç değil, seçime dayalı etkin bir süreç olarak değerlendirilmesi Bookchin’in katılımcı evrim dediği şeydir. Katılımcı evrim, yeni evrimsel patikaların açılmasında türlerin etkin rolüne işaret eder. Eko-topluluklar içerisinde evrimleşen türler yeni eko-topluluklar meydana getirirler. Böylece Bookchin topluluğu evrimin ön planına yerleştirerek türleri evrimin etkin katılımcıları olarak değerlendirir. Bu durumda insanın önünde doğal evrimin gelişimini ve çeşitliliğini toplumsal evrimi ile destekleme doğal ödevi bulunmaktadır. Birinci doğa ile ikinci doğanın özgür doğada sentetik ifadesini bulacak şekilde bir araya getirilmesi gerekir. “Birinci ve ikinci doğaların özgür, ussal ve etik bir doğa içinde kaynaştığı bu yeni birleşimde ne birinci ne de ikinci doğa özgüllüğünü ve bütünlüğünü yitirir. Doğanın bütünlüğünü azaltmak bir yana, insanlık ona özgürlük, us ve etik boyutunu ekleyecek ve evrimi doğal dünyanın ortaya çıkışında hep gizil olarak var olmuş bir öz- düşünüm düzeyine çıkaracaktır” (Bookchin, 2014, s. 150).

3. Derin Ekolojik ve Eko-feminist Yaklaşım Yönelik Eleştiriler

Bookchin’in düşüncelerini belirginleştirmek adına onun bazı ekoloji felsefelerine yönelik eleştirilerini ele almak faydalı olabilir. Bunlardan derin ekoloji çevre sorunlarının temelde insan merkezci yaklaşımdan kaynaklandığı eleştirisiyle canlı merkezci bir tutumu savunur ve insanın doğaya dair algısını yeniden düzenlemeyi amaçlar (Naess, 2003, s. 28- 29). Bu tutumun temel ilkeleri ekosferik eşitlik ve kendini gerçekleştirmedir. İnsanın doğada ayrıcalıklı bir konumu olmadığını ve onunla aynı ölçüde bir sineğin de kendini gerçekleştirme hakkı olduğunu savunur. Bu nedenle yeterli neden olmadıkça doğaya müdahalede bulunmamak gerektiğini ileri sürer.

Bookchin'e göre her şeyden önce, insanın doğada ayrıcalıklı bir konumu olduğunu reddetmek insanın doğaya karşı sorumluluğunu da reddetmek demektir. Doğanın insanı aletler yapan, bu aletleri kullanarak yeni aletler yapan, diğer varlıklara göre gelişmiş bir sinir sistemine ve akla sahip bir varlık olarak meydana getirmiş olduğunu görmezden gelmek, doğanın işleyişini görmekten gelmektedir. Derin ekolojistler insanın aklını kullanması ile yunus balığının sonar sistemi kullanması arasında bir fark görmezler. Oysa insanda olan bu sonar sistemi inceleyerek taklidini üretme yeteneğidir. Bu yetenek doğa üzerinde tahakküm kurmamızın meşru olduğu anlamına gelmez. Nasıl ki insan dışı canlılar hatta inorganik varlıklar doğal kapasitelerini gerçekleştirme hakkına sahipse insanın da bu hakka sahip olduğu anlamına gelir. Bookchin'e göre derin ekolojistler canlı merkezilik adına insan-sevmez bir tutumu benimsemişlerdir.

Bookchin'e göre bu insan-sevmezlik, Derin Ekoloji yaklaşımının ilkelerini gerçekleştirme amacıyla ortaya çıkan Earth First hareketinden David Foreman'ın şu 'ekolojik' hükmü vermesini de mümkün kılmıştır: "İnsanlara neden Etiyopya'da yapabileceğimiz en kötü şeyin yardım etmek -ve en iyi şeyin de yalnızca doğanın kendi dengesini sağlamasını, oradaki insanların açlıktan ölmelerine izin vermek olduğunu söylediğimde... bunun canavarlık olduğunu düşünüyorlar. Oysa seçenek, oraya gitmeniz ve asla tam bir yaşam süremeyecek olan o yarı ölen çocukları kurtarmanızdır. Gelişimleri durdurulmuş olacaktır. Ve on yıl içinde iki kat daha çok insan acı çekip ölecektir" (Bookchin, 2014, s. 131). Bookchin'in ileri sürdüğü gibi böyle bir tutum kolaylıkla ırkçılık ve soykırım için de bir mazeret olarak kullanılabilir. Sonuçta derin ekoloji bizi yalnızca doğa sevgisi ile baş başa bırakan ve sorumluluğu yadsıyan bir yaklaşım olmaktan öteye gidememektedir. Doğayla ilişkide pozitif yükümlülükleri yok saymakta ve insana sırf negatif bir ödev -doğaya müdahalede bulunmama ödevi- biçmektedir.

İkinci olarak yeterli neden olmadıkça doğaya müdahaleden sakınılması gerektiği şeklindeki bir etik yaklaşım bütünüyle görelidir. Derin ekoloji savunucularına göre yetersiz neden olarak görülen şey bir başkası için bütünüyle yeterli görülebilir. Örneğin ciddi artış gösteren aslan balıklarının diğer balık türlerini avlamaları nedeniyle balık nüfusunu ve çeşitliliğini azaltmaları durumunda doğaya müdahale edilip edilmemesi gerektiği sorunu, ilkece müdahale etmemeyi benimsemekle kolayca üstesinden gelinebilir bir sorun değildir. Bu durumda müdahale edilmesi gereği, yalnızca, balıkçılıkla geçinen insanların çıkarlarını gözetmek gibi, insanı kayıran bir konumdan değil, doğal çeşitliliği gözetme gibi biyosferi amaç kılan bir neden ile de meşrulaştırılabilir.

Yine derin ekoloji, New Age'e olan yönelimi ve Tao, Budizm gibi mistik kaynaklarıyla çevre sorunlarına çözüm önerisi getirmede başarısız olmakla kalma-

makta bu tür çözüm önerilerinin de yolunu bireysel bir gelişim safhasına adına kesmektedir. Nitekim bireysel gelişimimizle ve doğayla olan birlik deneyimine yönelik arayışlarımızla yaşamlarımız üzerindeki toplumsal denetimlerden feragat ederiz. Üstelik bu tür bir yönelim “yeşil yaşam” adı altında organik ürünleri, yoga mindervlerini, bir haftalık arınma tatil paketleri ile yeni pazarlar üretmekte ve kapitalist sisteme değil muhalif olmak onu beslemektedir. Bookchin’in belirttiği gibi “Toplumsal ‘kurtuluş’ olmaksızın kişisel ‘kurtuluş’ olamaz ve ussal bir yaşam olmaksızın da etik bir yaşam olamaz” (Bookchin, 2014, s. 33).

Bookchin’e göre insan-doğa ilişkisinin bir tahakküm ilişkisi olmasının esas nedeni insan-insan ilişkisinin bir tahakküm ilişkisi olmasıdır. Başlangıçta doğayla modern zamanlarda tanık olduğumuz denli bir çatışma yaşamayan insanın tutumundaki değişikliğin nedeninin ne olduğunu soruştururken eko-feministlerle temel bir uzlaşmazlığa düşer. Neolitik dönemdeki ana-merkezli köy topluluklarının patriyarkal savaşçıların işgaliyle ortadan kalktığını öne sürmek bize bu tahakkümün ardında yatan şeyi kavramak bakımından hiçbir şey kazandırmaz (Bookchin, 2019, s. 28). Bookchin bu tür işgallerin varlığını yadsıyor değildir. Onun temel sorunu işgallerin neden hiyerarşik bir özellik gösterdikleridir. Dolayısıyla ilk olarak açıklanması gereken hiyerarşinin nasıl ortaya çıktığıdır.

4. Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı

Bookchin’in yalnızca insana dışsal olan çevreyi değil, insansal çevreyi de doğal olarak görmesi onu, çevre sorunlarını toplumsal olarak ele almaya yöneltmiştir. Toplumsal olan her şeyden önce tarihseldir. Bu nedenle toplumsal ekoloji aynı zamanda bir kültür ve özgürlük meselesidir. Bugün çevre sorunu yalnızca canlı türlerinin hızla yok olması, küresel ısınma, kirlilik sorunu değildir. Aynı zamanda insanın metalaştırılması, doğrudan iletişimin yitirilmesi, toplumsal bunalımın boy göstermesidir. “Karşılaştığımız en büyük tehlike -nükleer yıkım dışında-, bir pazar toplumunun ve bu toplumun bütün insani ilişkileri ve deneyimleri metalar halinde nesneleştirmesinin dünyayı homojenleştirmesidir” (Bookchin, 2014, s. 101). Toplumsal olan ile doğal olan biyolojik evrimin farklı görünüşleri olmakla aslında bir ve aynı şeydir. Bugün doğanın sömürsünden söz ediyorsak bu durum toplumsal evrimin doğal evrimin işleyişine paralel kılınmamasından kaynaklanır. Aklın doğal evrimin bir sonucu olduğunu ve insanın doğa- dışı olmadığını göz önünde bulundurarak sömürünün kaynaklarını incelememiz gerekir.

Bookchin toplumsal yapılanmanın ‘organik toplum’ adını verdiği ilkel biçimlerini inceleyerek çevre sorunlarının temelinde yatan insanın insana tahakkümünün nasıl ortaya çıktığını soruşturur. Bu soruşturma aynı zamanda, tahakküm öncesi toplumlardaki özgürlük mirasını açığa çıkarmayı hedefler. Nitekim tarih yalnızca araçsal aklın tahakküm tarihi değildir. Bugün bize düşen görev özgür top-

lumu inşa etmede kullanacağımız özgürlüğün sürekli standartlarını tespit etmek ve ondan tahakküm öğelerini ayıklamaktır.

Erken Neolitik dönem, topluluk içinde insanların farklılıklarının tanındığı fakat bu farklılıkların hiyerarşi içinde konumlanmadığı bir yapılanma gösterir. Karl Marx'ın ve Friedrich Engels'in ortaya koyduğu "herkesten yeteneklerine göre, herkese ihtiyaçlarına göre" sloganı temelinde bir işleyiş hâkimdir (Marx ve Engels, 1969, s. 33). Mülkiyet kavramı olmadığı gibi, yiyecekler ve giyeceklerin ortak paylaşımı söz konusudur. Erkek ile kadının birlikteliği yalnızca cinsel birliktelik değildir, aynı zamanda ekonomik bir birlikteliktir. Maddi olarak birbirlerine bağımlıdırlar. Dolayısıyla yalnızca biyolojik cinsiyet farklılıklarından dolayı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinden ötürü bir iş bölümü söz konusudur. Fakat bu ille de kadının ev ile meşgulken erkeğin kamusal işleri üstlendiği anlamına gelmez. Organik toplum kan bağı temelinde örgütlenir ve bu bağ ilk olarak kadından kaynaklanır. "Kadın tek başına toplumsallığın protoplazması haline gelir: Gençleri topluluğu sürekli kılacak biçimde birbirine kenetleyen ata, onların damarlarında dolaşan kanın kaynağı, kökenlerin ortaklığını besleyen kişi, çocukluktan ölüme kadar devam eden ortak bir fiziksel ve ruhsal tanınmanın karşılıklılığını sağlayan bakıcı; kadındır" (Bookchin, 2019, s. 124). İnsanın toplumsallığa yazgılı bir varlık olduğu da en açık şekilde çocuğun başta anne olmak üzere diğer kişilere bağımlılığında görülür. Bu kan bağı, dayanışmayı zorunlu kılar. Dolayısıyla sözü edilen toplulukta kan ahdi ile birbirine bağlı bireyler söz konusudur. Kan bağı dışarıdan müttefikler bulmayı güçleştirdiğinden topluluk dışından olana karşı korkuyu da beraberinde getirir. Bookchin organik toplumun özelliklerini şöyle özetler: "Bireyler, yaş grupları ve cinsiyetler arasında tam bir eşitlik; kullanım hakkı ve sonrasında da karşılıklılık; iç ilişkilerde zor kullanımından kaçınma ve son olarak Radin'in deyişiyle 'indirgenemez asgari' -yani, topluluktaki her bireyin, yaşama araçlarının elde edilmesine katkıda bulunmak için gerçekleştirdiği çalışma miktarına bakılmaksızın 'yiyeceğe, barınağa ve giyeceğe' sahip olmasını gerektiren (Radin'in deyişiyle) 'devredilemez hakkı'" (Bookchin, 2019, s. 127). Organik toplumun üyeleri arasında tamamlayıcılık ilişkisi söz konusudur. Üstlendikleri rol dikkate alınmaksızın her bireyin refahı gözetilir.

Organik toplumdaki hiyerarşik topluma geçiş, toplumsal yapılanmanın kendi iç dinamiği dolayısıyla gerçekleşmiştir. Grubun yaşlıları hiyerarşinin asıl mimarları olmuştur. Fiziksel olarak iş göremez hale gelen yaşlı, yaşlılığı kurumsallaştırarak, kendisinin topluluk için gerekli olduğuna diğerlerini ikna etme gereği duymuştur. Her ne kadar çalışamaz durumda olan kişi topluluk içinde gözetilse de, yine de herhangi bir kriz durumunda arkada bırakılacak ilk kişiler yaşlılardır. Dolayısıyla yaşlı, deneyim ve bilgi erki altında topluluk için varlığını gerekli kılmak ister. Bookchin'e göre bu henüz olgunlaşmamış bir hiyerarşidir. Nitekim yeri geldiğinde

yaşlılık kurumunun nimetlerinden herkesin faydalanması söz konusu olacaktır. Bu hiyerarşiyi asıl kurumsallaştıran şamanlar olmuştur. Şaman topluluğunun refahı için verdiği öğütlerin geçerliliğini, kendi ayrıcalıklı konumundan alır. Bu öğütler karşılığında yemek, barınak gibi maddi ihtiyaçları karşılanır. Fakat şamanın yanılıyor olma riski, konumunu tehdit eder. Dolayısıyla şaman, kendisine ittifaklar sağlamak zorundadır. Bu ittifakı ise grubun kendileri de tehdit altında olan yaşlılar ve fiziksel gücü nedeniyle diğer topluluklarla çatışmalarda ön sıraları alması beklenen erkekler ile gerçekleştirir. Böylece yaşlıya ve erkeğe de otorite kazandırır. Dolayısıyla ilk hiyerarşi kadın ile erkek arasında kurulmamıştır. İlk hiyerarşi biçimi gerontokrasi olmuştur (Bookchin, 2019, s. 158).

Bu sosyo-politik değişim henüz ekonomik yapılanmayı etkileyecek güçte değildir. Çünkü hala kan ahdi geçerlidir. Ekonomik hiyerarşinin kurulması için öncelikle bu kan bağına dayanan birliktelik çözülmelidir. Bu ise kentlerin kurulması ve ruhban sınıfının kurumsallaşması ile mümkün olmuştur. Bundan böyle kan bağı yerini yurttaşlık bağına ve sınıflı toplum yerini hiyerarşik topluma bırakmıştır. Böylece devlet ile toplumun özdeşliğine kadar gidecek bir süreç de başlamış olur. “Bu durumda, başlangıçta doğal farklılığa, yani cinsiyet, yaş ve soya bağlı olarak ortaya çıkan bu hiyerarşik ve tahakkümcü anlayış, süreçte kültürel olarak bütün bu farklılıkları aşan ve sömüren, karmaşık ve çözülemez bir toplumsal ve siyasal bir örgütlenme biçimine dönüşmüştür” (Coşkun, 2010, s. 106- 107). Fakat bu toplumsal evrim bir zorunluluğun ifadesi değildir. Bir anarşist olan Bookchin için tarih, diyalektik zorunluluğun demir yasalarıyla hareket etmez. “Tarih mücadeleden doğar; insan mücadelesi ise; insanın içindeki özgür bilinç kılıcını sayesinde, daimi özgürlük itkisini kıskırtan – akılda ya da doğadaki- her itici güce verilen yanıtlarla insanın iradesinin uygulanmasının bir ürünüdür” (Woodcock, 2014, s. 35). O halde insanın yeniden organik toplumun indirgenemez asgari gibi son derece insancıl öğeleri koruyarak, fakat bu toplumun kendinden olmayana ötekileştirmesini ayıklayarak yerine evrensel insanlık düşüncesini koyması ile kurulacak yeni bir toplumsal örgütlenme inşa etme potansiyelini sorgulamak gerekir.

5. Özgür – Ekolojik Toplum

Organik toplumun indirgenemez asgari ilkesinde söz konusu olan doğal eşitsizliklerin tanınmasıdır. Herkesin eşit olduğunu varsaymak uygarlığın bir getirisi. Fakat bu varsayım eşit olmayanlara eşit gibi davranarak toplumsal sorumluluğun ve doğal eşitsizliklerin telafi edilmesi gereğinin gözden yitirilmesine yol açar. Organik toplum “eşitsizlerin eşitliği”ne yönelik hareket ederken modern toplum “eşitlerin eşitsizliği”ne yöneliktir. Toplumun zayıf, yaşlı, çocuk üyelerinin gözaltılması yalnızca bu üyelerin yakın çevresine ait bir sorumluluk haline gelmeye başlar. Eşitsizlerin eşitliği bir ‘özgürlük’ talebi iken, eşitlerin eşitsizliği ‘adalet’ talebidir.

Bookchin'e göre bu kavramları birbirine karıştırmaksızın organik toplum ile uygar toplum arasında akli bir sentezin imkânını sorgulamak gerekir.

'İndirgenemez asgari' ilkesi topluluğun her bireyin ihtiyaçlarını gözetmesini ifade ederken, topluluk dışından olana karşı herhangi bir sorumluluğu tanımıyor-du. Uygarlığın gelişimi ile birlikte yeni kavramlar "belirgin bir ideolojik zırhlanma; entelektüel güçlerin gelişimi; artan derecede bireysellik; kişisel özerklik ve belirli bir topluluk odaklı dar görüşlü anlayıştan farklı olarak evrensel bir insanlık duygusu ortaya çıkmıştır" (Bookchin, 2019, s. 219). Böylece toplumun kapıları 'adalet' talebi altında yabancıya açılmıştır. Gözleri bağlı Tanrıça Dike karşısında her birey hakkın taşıyıcısı kabul edilir. Fakat bu hak (organik toplumdakinden farklı olarak) herkese farklı ölçüde tanınır.

Özgürlüğü ve adaleti gözeten bir toplum uygarlığın getirilerini hesaba katmalıdır. "Tarihi, Zerzan, Bradford ve onların yandaşlarının Martin Heidegger'e benzer bir biçimde çeşitli derecelerde yaptıkları gibi, animalistik bir 'otantiklikten' sürekli bir 'düşme' olarak ele almak, insan gelişiminin çağlarına damgasını vuran, özgürlük, bireysellik ve özbilinç ideallerini -bu amaçlara ulaşmak için yapılan devrimci mücadelelerin ufkunun gittikçe genişlediğini teslim etmek gerekirken- göz ardı etmek olur" (Bookchin, 2015, s. 67). İnsanın kültürel gelişiminin zorunlu olmayan bir resmi olarak uygarlıktan bütünüyle insanlık dışı olarak söz edilemez. Başka deyişle uygarlığı karakterize eden araçsal akli bir köşeye atamayız. Fakat bu akli hangi değerleri gözeterek kullanacağımızı sorabiliriz.

Freud'a göre "uygarlığı, yüksek ruhsal etkinliklere, entelektüel, bilimsel ve sanatsal başarılarla değer vermesi ve bunları desteklemesi, fikirlere insan yaşamında yol gösterici bir yer atfetmesi kadar niteleyen bir başka özellik yok gibidir" (Freud, 2018, s. 52). Uygarlığın bu kazanımları aklın araçsallığa indirgenmesi ve bu araçsallığın tahakkümün asıl mimarı olarak görülmesi nedeniyle değersiz görülür. Fakat Bookchin'in öne sürdüğü gibi, tahakkümün müsebbibinin hiyerarşik toplumsal yapılanma olduğunu göz ardı edip, suçu uygarlığa yüklemek kapitalist sistemi masum ilan etmeye dek varabilecek bir tutumdur.

Uygar toplumdaki kadar organik toplumdaki da bir tahakküm mirasına ve bir özgürlük mirasına sahibiz. Her iki toplumsal yapılanmanın da özgürleştirici imkanlarını göz önünde bulundurarak özgür-ekolojik bir toplumun inşası için gerekli temelleri ayırt etmemiz gerekir.

"Organik toplumlarda ortaya çıkan indirgenemez asgari, eşitsizlerin eşitliği ve tamamlayıcılık etiği özgürlüğün sürekli standartlarını oluşturur, ama tabii ki bunların kapsamı dar görüşlü grup, boy ve kabile bağlarının ötesine genişletilmelidir. Yunanların gereksinimlere ilişkin ölçü ve denge kavramları ve Atina'nın doğrudan demokrasi kurumları da özgürlüğün sürekli standart-

larındandır, ancak bunların da baba merkezlikten, kölelik kurumundan, ayrımcı vatandaşlık türlerinden ve Yunanların savaş sanatına verdiği büyük değerden ayıklanmaları gereklidir. Hristiyanlığın evrensel insanlık görüşü, Kilisenin kusurlarına rağmen, her daim yol gösterici bir ilke olmalıdır, ancak bu ilkeyi destekleyen herhangi bir Doğaüstü kavramı bunun dışında bırakılmalıdır. Geç Ortaçağ şehirlerinde göze çarpan ve ulus devletin karşısını oluşturan konfederasyon ilkesi de geçmişten derleyebileceğimiz özgürlük repertuarına aittir; ancak geç Ortaçağda birçok şehri yönetmiş olan soylu sınıfı bunun dışında kalacaktır” (Bookchin, 2019, s. 59).

Ekolojik bir toplumun inşasına yalnızca kendi postumuzu kurtarmak için değil, temel bir zihniyet değişikliği için girişmek gerekir. Yalnızca maddi iyileşme için değil manevi iyileşme için de ekolojik bir toplumun inşası gereklidir. Doğal olan ile toplumsal olan öylesine iç içedir ki birinin esenliği adına öteki feda edilemez.

6. Ekolojik Bir Toplumun İlkeleri

Bookchin mevcut toplumsal yapılanmadan ekolojik bir yapılanmaya doğru geçişin özgürlükçü kurumların inşası ile mümkün olduğunu düşünür. Özgürlükçü kurumlar, toplumsal karar alma sürecinde toplumun tüm üyelerinin doğrudan katılımının mümkün olduğu kurumlardır. Fakat bu her bireyin karar alım sürecine zorunlu katılımı demek değildir. Demokratik bir yapılanma niceliksel katılımı belirlemez. Burada belirleyici olan karar almaya katılma özgürlüğüdür. Atina demokrasisinde, 1793 Paris mahalle meclislerinde ve New England kent toplantılarında doğrudan katılımın nasıl mümkün olduğunu görürüz. Bu tür demokrasilerdeki olağanüstü şey “sonunda başarısız olduklarına dair bıktırıcı çıkarsama değil, işlemiş olmalarıydı” (Bookchin, 2019, s. 439). Bookchin doğrudan demokrasinin doğrudan eylemin nihai biçimi olduğu kanaatindedir. Doğrudan eylem bireyin kendi yaşamına dair kararlarda söz hakkı olduğuna dair ahlaki bir tutumdur. Bunun pratik karşılığı ise öz yönetimdeki kendilik boyutunun gerçekleştiği doğrudan demokrasidir.

Ekolojik bir toplum ekolojik bir etikte temellenir. Böyle bir toplum için nesnel etik standart toplumsal ekolojinin doğa görüşünde belirgin olur. Toplum ile doğanın birbirinden farklı şeyler olmadığı görülmelidir. Böylece ekolojik etiğin oynayacağı rol şu şekilde açıklanabilir: “Eylemlerimizin hangilerinin doğal evrimin atılımına hizmet ettiğini, hangilerinin onu engellediğini ayırt etmemize yardımcı etme rolü” (Bookchin, 2019, s. 443- 444). Bu noktada diyalektik doğalcılık da olan'dan olması gereken'e yönelik bir düşünüm sağlar.

Aristoteles *Politika*'da bir kentin politik olarak iyi yaşam sürmeye yetecek büyüklükte olması gerektiğini söylemiş ve kentin büyüklüğünü şu şekilde ilkeleş-

tirmişti: “Kendine yeterli yaşama elverişli ama (bir bakışta) kolaylıkla görülebilen en büyük sayıdaki nüfus” (Aristoteles, 2017, s. 485). Bookchin de kentlerin eko-sistemlerin kapasitesine uygun büyüklüklere bölünmesi gerektiğini savunur. Böylece sadece çevre sorunlarının önüne geçilmesi değil, ekolojik bir topluluk kurulması da mümkün olur. Başka deyişle merkezsizleşmiş yerel yönetimler, ekolojik olarak düzenlenmiş kentlerde mümkün olur.

Uygarlığı tüm kötülüklerin sorumlusu kabul eden primitif anarşistlerin aksine Bookchin'in uygarlığın belli öğelerinin gözetilmesi ve iyileştirilmesi gerektiğini savunduğunu söylemiştik. Teknoloji de uygarlığın bu tür ürünlerinden biridir. Bookchin'e göre ekolojik bir toplum teknolojiden vazgeçmek zorunda olmadığı gibi, ondan faydalanmalıdır da. Fakat teknoloji, kirlenme yaratmayacak şekilde eko-teknolojilere uyarlanmalıdır.

Yine ekolojik bir toplumda, medyanın dikte ettiği ihtiyaçlardan ziyade bireysel ihtiyaçların gözetildiği bir anlayış olmalıdır. “Toplumun yönetiminde doğrudan kişisel ilişkiler dolayımı yerine çevremizde ve toplumsal ilişkilerde insan ölçüğünü hayata geçirmeliyiz. Nihayet, toplumsal ya da kişisel, tüm tahakküm tarzları kendimize, içinde yaşadığımız topluluğa ve doğamıza dair düşüncelerden atılmadır. İnsanların yönetilmesinin yerini şeylerin yönetilmesi almalıdır. Gözettiğimiz devrim yalnızca politik kurumları ve ekonomik ilişkileri değil; bilinci, yaşam tarzını, erotik arzuları ve hayatın anlamını yorumlayışımızı kucaklamalıdır” (Bookchin, 1996, s. 47).

Organik toplumdaki gibi kapalı örgütlenmeler yerine her bireyin ilgi ve ihtiyaçlarına göre dahil olduğu komünlerden oluşan ekolojik bir topluluğun izole kalma ve dar görüşlü bir toplum oluşturma tehdidine karşın Bookchin, ekonominin konfedere hale getirilmesini savunmuştur (Bookchin, 2019, s. 445). Ekolojik bir toplumda endüstriyel üretimden ziyade Aristotelesçi *tekbne* anlayışına dayanan bir biçimde zanaat yapılacaktır. İhtiyaçların fetişleştirilmesi yerini ihtiyaçlarını seçme özgürlüğüne, bencilik yerini cömertliğe bırakacaktır (a.g.e.: 446).

Toplumsal ekoloji yaşam tarzımızda tam bir dönüşümü hedeflese de devrimci değildir. Bookchin'e göre Rus, Çin ve Küba devrimleri otoriter değişim tekniklerinin başarılı paradigmalara üretmedeki yetersizliğini gösterir. Özgürlükçü bir toplumsal yapılanma için araçların amaç olduğunu gözden yitirmemek gerekir. Bookchin'in ifadesiyle;

“Gelecekteki bir toplumun yapısıyla öylesine bütünleşmiş olan doğrudan eylem, kendi paralelini, toplumu değiştirmek için doğrudan eylemin kullanımında bulur. Gelecekteki bir toplumun yapısıyla öylesine bütünleşmiş olan komünal biçimler, kendi paralelini, toplumu değiştirmek için komünal biçimlerin -kolektifler, yakınlık grupları ve benzeri- kullanımında bulur. Gelecekteki bir toplumda bu-

lunmasını beklediğimiz ekolojik etik, konfederal ilişkiler ve ademimerkeziyetçi yapılar, ekolojik bir topluma ulaşmak için kullanmaya çalıştığımız değerler ve ağlarla beslenir” (Bookchin, 2019, s. 448).

Dolayısıyla bu durumda devrimden ziyade toplumsal evrim için mücadele etmek gerekir. Bu bağlamda bireyin doğal olarak (anneye bağlılığından başlayıp toplumsal bağlılığa varana dek) toplumsal olması, bireysel özgürlük mücadelesinin ancak toplumsal özgürlük mücadelesi ile mümkün olduğu anlamına gelir. Bu nedenle mistik New Age yönelimler özgürleşme çabalarını ifade etmediği gibi kendi politiklik iddialarıyla özgürlük mücadelelerine de ket vururlar. Horkheimer’in ifade ettiği gibi, toplumdan mutlak olarak kopmuş birey her zaman bir yanılısamdır (Horkheimer, 2018, s. 158).

Ekolojik düşünceler daima ütopyaya meyilli olmuştur (Kumar, 2006, s. 644). Ancak bu ekolojik düşüncelerin ütopya oldukları anlamına gelmez. Eğer toplumsal ekoloji hareketi bize yalnızca ütopyik bir söylem gibi geliyorsa, bugün kurumlaşmış toplumsal oluşumların bir zamanlar yalnızca bir hareket olduğunu anımsamak gerekir (Baker, 2005, s. 87). İnsan hayvansal bir varlık olduğu kadar kendi çevresini dönüştürme kapasitesine sahip özgür bir varlıktır da. Çevreyi dönüştürme kapasitesinin bugüne dek tahakküm kurmak adına işlemiş olması, bu kapasiteyi yadsımayı gerektirmez. Tarihten seçme olaylara başvurarak ilerleme düşüncesinden vazgeçemeyiz. Toplumsal tarihin diyalektik olarak incelenmesi zahmetine girişmeden uygarlık öncesine Altın Çağ muamelesi yapamayız. Ne de araçsal aklın tahakkümünü, uzaya çıkmamızı mümkün kıldı diye onaylayabiliriz. Fakat diyalektik doğalcılığın sağladığı nesnel etik zemin üzerinde araçsal aklın olanaklarından faydalanmayı umabiliriz.

7. Sonuç

İnsanın toplumsal- kültürel bir varlık oluşunun onun doğa- dışı olduğu anlamına geldiği yanılıgısı mekanistik ekolojilerin olduğu kadar mistik ekolojilerin de temel dayanak noktasını oluşturmuştur. Doğaya tahakküm sağlama ile insanın özgürleşmesinin mümkün olacağı düşüncesi, liberalizm ile Marksizmin ortak kabulüdür. Fakat toplumsal olan, biyolojik evrimin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde akıl da- araçsal veya nesnel- tüm veçheleriyle doğal evrimin ürünüdür. Dolayısıyla insana doğanın biçtiği bir sorumluluk söz konusudur: Ekosferdeki çeşitlilik ve canlılığın gözetilmesi. “İnsan olmayan varlıkların tüm yaşam imkânının insana bağlı olduğu bir anda, her türlü kayıtsızlığı açacak bir sorumluluk yönelimine ihtiyaç vardır. Yeniden söylemek icap ederse, bu durum ancak adaletin tesisine yönelik bir sorumluluk yöneliminde bulunabilir” (Kılınç, 2012, s. 57).

Doğa ile insan ayrılığının reddedilmesi temelinde inşa edilecek bir toplumsal yapılanma, insanın insana olduğu kadar doğaya da tahakkümünü otomatik

olarak ortadan kaldıracaktır. Özgürlük için sürdürülen mücadeleler, doğaya karşı kayıtsız bir tavır takındığı müddetçe başarısızlığa yazgılıdır. Çünkü toplumsal olan ekolojik, ekolojik olan toplumsaldır. Bu iddia toplumsal ekolojii, tahakküm ilişkilerinin terk edildiği bir toplumsal yapılanmayı ekolojik krizlerin temel çözümü olarak görmeye itmiştir.

İnsanın doğaya yönelik tahakkümünün temelinde, insanın insana yönelik tahakkümü bulunur. Tahakkümü besleyen oluşumların ortadan kaldırılması ve yerini özgürleşme çabalarının hüküm sürdüğü anlayışlara bırakması ile, yani bireylerin yaşam hakkında söz sahibi olma haklarının temsili bir örgütün (devletin) elinden yeniden bireyler eline bırakıldığı anarşik bir toplumsal yapılanma ile özgür/ekolojik bir toplum mümkün olacaktır.

Özgürleşme yalnızca insanın sahip olduğu bir ayrıcalık olmadığı gibi, bireyin tek başına sahip olduğu bir ayrıcalık olarak da görülemez. Bireyin, toplumun ve doğanın özgürlüğü arasında kopmaz bir ilişki vardır. Bu nedenle 1960'larda ortaya çıkan New Age yönelimlerin günümüzde yeniden ivme kazanması tehdidi karşısında bu ilişki özellikle vurgulanmalıdır.

Dünyada bilinen 16.928 canlı türü yok olma tehdidi ile karşı karşıyadır. Endüstriyel hayvancılık, muazzam ölçülerde çevre kirliliği yaratmakla kalmayıp açlık sorununu üçüncü dünya ülkelerine ihraç ederek toplumsal eşitsizliği de beslemektedir. Daha fazla üretim adına tarım alanlarının ilaçlanması ekolojik dengeyi bozmakta ve toprak kirliliğine yol açmaktadır. Karbon kirliliği, denizlerdeki plastik ve diğer katı atıklardan kaynaklanan kirlilikler yaşam için çok ciddi tehlikeler oluşturmaktadır. Artık kuraklık, açlık, yoksulluk yalnızca belirli bir toplumsal kesime faturası çıkarılarak sakınılabilecek durumlar değildir. Dolayısıyla içinde yaşadığımız ekonomik-toplumsal yapılanma yeryüzünün yıkımına yol açmadan kendisini sürdüremez.

Ekoloji toplumsal bir meseledir ve toplumsal ilişkilerimizde bir iyileşme olmaksızın çevre meselelerinde de bir iyileşme mümkün olamaz. Toplumsal ilişkilerin ekolojik yeniden yapılandırılması, komünal topluluklardan oluşan konfedere bir anarşi içinde mümkündür. Devletin kendisini toplumla özdeşleştirme tarihsel bir sürecin sonucudur. Ekolojik bir toplumsal yapılanmada (başlangıçta yalnızca malların dağıtımını sağlama işleviyle ortaya çıkmış olan) devletin elinden alınan karar alma yetkisi yeniden bireylerin eline verilir. Toplumsal ekolojik anarşizm bireye, insana güven duyar; fakat bireyci değildir. Çünkü bireyci anarşizmin özerkliğe (freedom from) yaptığı vurgu yeterli değildir. Gerçek özgürlük (freedom to) pozitif özgürlüktür ve ancak hiyerarşik olmayan bir toplumsal yapılanma içinde gerçekleşebilir. Dolayısıyla özgürlük mücadelesi toplumsal bir dönüşümü gerektirir. Bu dönüşüm için kullandığımız araçların varmak istediğimiz amaca özsel olduğunu

gözden kaçırmadan mücadele etmek, topluma dair karar alma süreçlerini toplum ait kılmak için çalışmak, sorumluluk sahibi bireyler olmak için emek harcamak, kendimizi ve başkalarını eğitmek gerekir. İktidarın her yerde olduğu, bu yüzden baskıya karşı çıkmanın bir anlam ifade etmediğine dair post modern düşüncelerin dayatmasından özgürleşmek, doğal evrimin sunduğu nesnel hakikate ulaşmak için çabalamak gerekir.

Kaynakça

- Aristoteles, (2017). *Politika*. Çev. Ö. Orhan, İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Baker U. (2005). *Siyasal Alanın Oluşumu Üzerine*. Ankara: Paragraf Yayınları.
- Bookchin M. (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin M. (2014). *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi: Diyalektik Doğalcılık Üzerine*. Çev. R.G. Ögdül, İstanbul: Sümer Yayınları.
- Bookchin M. (2015). *Toplumsal Anarşizm mi Yaşamtarzı Anarşizm mi?* Çev. D. Aytaş, İstanbul: Kaos Yayınları.
- Bookchin M. (2019). *Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü*. Çev. M.K. Coşkun, İstanbul: Sümer Yayınları.
- Coşkun S. (2010). “Çevre Sorununa Radikal Bir Çözüm Önerisi Olarak Eko- Anarşizm”, *Kaygı*, 2010 /15.
- Deleuze G. ve Guattari F. (2014). *Anti Ödipüs: Kapitalizm ve Şizofreni 1*. Çev. F. Ege, H. Erdoğan, M. Yiğitalp, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Freud S. (2018). *Uygarlığın Huzursuzluğu*. Çev. H. Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Horkheimer M. (2018). *Akıl Tutulması*. Çev. O. Koçak, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kılınç N. T. (2012). *Politika ve Sorumluluk*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Kumar K. (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*. Çev. A. Galip, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Marx K. Engels, F. (1969). *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*. Çev. M. Kabagil, Ankara: Sol Yayınları.
- Naess A. (2003). *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*. trans: D. Rothenberg, Cambridge University Press.
- Woodcock G. (2014). *Anarşizm: Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi*. Çev. A. Türker, İstanbul: Kaos Yayınları.

* Muhtemelen bu kelime yanlış yazılmıştır.